

Els conflictes fronterers i l'aigua

Laia Creus i Gispert



En la memòria col·lectiva sovint apareix l'aigua com a element de conflicte entre algunes comunitats, però realment aquest és un problema modern, ja que al llarg de la història en molts pocs llocs del Pirineu es feren passar els límits de terme pels cursos fluvials. Llavors, com es crearen les fronteres fluvials que alguns arriben a anomenar *fronteres naturals*?

Hem de tenir molt clar que som el resultat de la nostra pròpia història i que, a part del tant aclamat moment d'esplendor medieval, també arrosseguem idees posteriors, com les que es van desenvolupar durant la Revolució Francesa, i sobretot el concepte de *nació*. No entrarem a discutir les definicions del terme ni els resultats que ha tingut, però el volem destacar com a element que provocà aquesta idealització romàntica, tant a Andorra com a Catalunya, d'alguns moments històrics del nostre passat i, en concret, de l'edat mitjana.

Perquè ni l'edat mitjana fou un moment d'esplendor tan èpica ni les fronteres eren tan clares com actualment podríem creure. Per tant, quan parlem d'aquest tema, de les fronteres, ho hem de fer intentant entendre com evolucionen i com s'arriba a l'actualitat, ja que no només són una línia sobre un mapa sinó el resultat de molts anys d'història, d'una economia que explotava els recursos naturals del bosc i que es dedicava a les pastures i l'agricultura i que, per tant, tenia molts interessos sobre el territori.

Si observem un mapa del país veurem que té tres punts on la frontera segueix algun traçat fluvial: un petit tram de la capçalera del riu d'Òs (del qual no parlarem); el riu Runer, des de la Rabassa fins a la Valira, i, la més llarga, al Pas de la Casa, des del llac de les Abelles seguint el curs del riu Arièja. Alhora, també és important la Valira que, tot i no ser frontera, s'emporta el bo i dolent de la terra andorrana cap a l'Alt Urgell. El bo: la mateixa aigua; el dolent: el que s'eliminava amb ella.

Des d'antic s'han usat els cursos d'aigua amb diverses finalitats: per beure, per abeurar el bestiar, per rentar, per fer funcionar les indústries (des dels molins i les fargues fins a les elèctriques actuals) i també com a abocadors. I tots aquests usos poden portar algun conflicte entre veïns, entre veïnats, entre comuns o amb altres pobles estrangers, ja siguin catalans o francesos.

Normalment els conflictes vénen suscitats per l'ús de la terra (fer fusta, carbó, recollir fulles...) i per les pastures, i en aquest segon cas el bestiar necessita aigua. Aquest fet és el que enfronta els termes de Sant Julià i Arcavell des del segle XIV fins a l'actualitat. El gran conflicte: els emprius. Bringué defineix els emprius al Pirineu com el "dret a péixer el bestiar en un terreny sempre fora dels límits del propi terme";¹ però potser queda més englobat en la definició de Bonales, que ens diu que són "els drets d'aprofitament que gaudia una comunitat sobre els béns comunals d'una altra comunitat".²

Així, aquesta línia d'emprius entre Arcavell i Sant Julià ha anat evolucionant al llarg de la història: ja la trobem documentada el 1407 quan se'ns diu que "per la riba est del riu el límit comença a la Creu de Sant Julià, puja per la serra d'Alvinyà, i arriba a la plana de Montllobar, fins al lloc d'Areus; cap a l'altra banda de la Valira passa per la Moxella i els camps de Tolse, i després pel camí que va cap a Argolell i que tira cap a la canal de Parellada."³

Posteriorment, i possiblement a causa del canvi d'economia i la presència de grans ramats al Principat, la línia d'emprius s'anirà movent i les zones empriviades s'aniran modificant (excepte Caborreu, que ho ha estat des del segle XIV fins a l'actualitat), fins que al segle XVIII els emprius quedaran molt propers a la frontera. La visura de 1779 que feu Mn. Damià Dotell el 1669 conservada a l'Arxiu Comunal de Sant Julià ens diu que la frontera va "de la coma del Covil al coll de Finestra i del pla de Finestra fins a la coma de Caborreu; i d'aquí cap al coll de Pimés i a la pleta de les Mules, en el bosc; i bosc enllà costejant fins a una roca sobre Juberrí a vista de Arcavell, més amunt de la Roca Major; i seguint el camí que va de Juberrí a Arcavell, serrat avall fins al campus prop del camp del Folch; i d'aquí fins a una roca (dita de Pohueti?) a vista del molí de Arcavell i fins al Pla dels Ebols i al cap de les roques de Babart sota el camí que puja a la Juberrussa; i baixant al Pla de Babart hi ha una fita al mig de la callissa dels camps del Pal de Sant Julià, al peu de la costa d'Aguilar (...); i pujant serrat amunt al cap del Puy de Aguilera passant l'apletat de Folch carreró enllà passat el torrent (...)"⁴

Aquesta línia de frontera aquí transcrita coincideix amb la que segueixen els geògrafs Casini, l'any 1771, que actualment s'ha convertit en la línia d'emprius actuals, ja que la darrera visura feta el 1856, que formava part d'un projecte de més ampli abast entre França, Espanya i Andorra que pretenia establir definitivament les fronteres pirinenques, va fer baixar el límit fronterer al riu Runer i convertí l'antiga línia de frontera revisada el 1779 en línia d'emprius, des de la vora del riu fins a la Rabassa i Caborreu.

Fou a causa d'aquest últim moviment de la línia fronterera quan, entre 1899 i 1901 es produí l'únic conflicte que tenim documentat entre Sant Julià i Arcavell per l'aigua de Caborreu, tot i que el tema es resolgué ben aviat en favor d'aquest darrer municipi.⁵

Com podem veure amb aquest cas, els límits de les valls d'Andorra s'han estat movent fins a l'actualitat, i en tenim altres exemples com el que enfrontà Andorra i França a inici dels anys 2000 pels sectors del llac i el clot de les Abelles, el pic d'Envalira, la Portella Blanca, el pic d'en Ruf i la Palomera, tots a la zona del Pas de la Casa, Encamp.

En sessió ordinària del Consell General de 15 de novembre de 2001 es mencionen aquestes terres en litigi i la documentació utilitzada per defensar la posició andorrana: una concòrdia de límits de l'any 1295, publicada al dietari de Puigcerdà de Jaume Martí Sanjaume i conservada a l'Arxiu Històric de Puigcerdà, en què se'ns diu que "(...) omnes predicti ab utraque parte habito tractatu concorditer conuenerunt quod termine de Ceritanie et adempruiua protendentur

usque ad rocham vocatam Castell ayner et sicut serra dividit usque ad medium stagni vocati delacasa et sicut atque discurrunt usque ad pontem vocatum pontem Cerdanum (...)”;⁶ i altres documents de 1297 i de 1304 conservats a l’Arxiu de Puigcerdà i als Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals que acaben fent referència a aquesta primera referència.⁷

Així s’estableix que el terme de Cerdanya i els seus emprius van de la roca anomenada Castell Ayner seguint la serra dividint l’estany anomenat de la Casa per la meitat i discorrent [pel riu] fins al pont anomenat Pont Cerdà. Fixem-nos doncs que aquest és dels pocs documents medievals que coneixem que determini el pas d’una frontera per un curs fluvial, cosa que contradiu el que fins ara afirmàvem. Amb tot, creiem que és un fet excepcional.

Aquest tractat bilateral del 2001 per corregir la frontera va comportar l’intercanvi de dues parcel·les de terra iguals i permeté la posterior construcció del túnel d’Envalira. Tot i que la ciutat de Porta impugnà el pacte en no haver estat consultada, sembla que el Consell d’Estat francès ho desestimà dient que no tenien cap obligació de fer la consulta i que el tractat ja s’havia ratificat.⁸

L’últim conflicte que ha tingut Andorra amb l’aigua que ens queda per esmentar és el que implicaria el riu Valira. En aquest cas, el mateix riu no fa de frontera sinó que en travessa una, i és llargament sabut que els rius, a part de ser elements de captació d’aigües, també són punts d’evacuació.

La convivència entre veïns de banda i banda de la frontera sembla que no es va veure alterada durant segles i que els conflictes són ben recents, ja que, tot i que sempre s’han utilitzat les aigües fluvials com a abocador natural, els problemes que podia generar l’evacuació d’aigües brutes d’una adoberia de pells o el que pogués contaminar un molí o una farga no és el mateix que el que provoca l’abocament de runes, de llet, d’andròmines, de gasoil o les mateixes aigües residuals⁹ d’un país que a partir dels anys 60 del segle xx va veure augmentar la població de 8.000 a 70.000 habitants permanents (deixant a part les puntes turístiques).¹⁰

Aquest fet portà finalment, l’any 2004, a la construcció de la depuradora a la sortida del Principat i del col·lector principal d’Andorra la Vella, Escaldes i Encamp el 2007. La posada en marxa de la depuradora de Sant Julià realment marcà un abans i un després de la qualitat de l’aigua del riu, ja que millorà significativament.¹¹

Finalment, no és sobrer comentar dues propostes lligades d’una manera potser secundària amb el tema de la frontera i l’aigua esdevingudes amb gairebé cent anys de diferència: la primera, el projecte de fer arribar aigua de la Valira des de Sant Julià de Lòria fins a Barcelona (ciutat que havia patit un gran augment demogràfic a les darreries del segle xix i inici del segle xx), projecte que es va presentar al concurs públic obert l’any 1910 per la Sociedad Catalana General de Crédito i que, finalment, no va tirar endavant;¹² la segona, l’intent de comunicar les pistes d’esquí de Pas de la Casa i les de Porté-Puymorens amb un nou domini esquiable, Porte-des-Neiges (al terme de Porta, França), que, si bé era un projecte privat, també implicava aigua i frontera. Amb tot, l’arribada de la crisi acabà fent fracassar el projecte.¹³

Laia Creus i Gispert,
historiadora, arqueòloga i gestora de patrimoni

NOTES

1 Josep Maria BRINGUÉ i PORTELLA (1995).

3 Jacinto BONALES (2008?) *Entre Ordino i la Massana. Una història d'homes, terres i límits*. Comú d'Ordino, Andorra.

3 Arxiu Comunal de Sant Julià de Lòria (ACSJ) Pergamí 20; i ACSJ Pergamí 7, publicat a: Susanna VELA i PALOMARES (2002) *Diplomatari de les Valls d'Andorra del segle XV*, Andorra. 90-94; per a més informació consulteu: CREUS, L (2010) "Arcavell, la magnitud d'una frontera local a l'Alt Urgell (s.XIV-XIX)". Revista *IBIX*, vol. 6, Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès. Actes del IV Col·loqui d'estudis transpirinencs: *Els Pirineus, frontera o connexió?*, Núria, octubre 2009.

4 ACSJ 25; per a més informació consulteu: CREUS, L (2010) "Arcavell, la magnitud d'una frontera local a l'Alt Urgell (s.XIV-XIX)". Revista *IBIX*, vol. 6, Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès; Actes del IV Col·loqui d'estudis transpirinencs: *Els Pirineus, frontera o connexió?*, Núria, octubre 2009.

5 ACSJ 540, ACSJ 39

6 MARTÍ SANJAUME, J. (1928) *Dietari de Puigcerdà amb sa vegueria de Cerdanya i sotsvegueria de Vall de Ribes*. Vol. 1, apèndix anys 815-1300. Lleida.

7 Diari Oficial del Consell General, núm. 8/2008 de 15 de novembre de 2001 (Andorra).

8 http://fr.wikipedia.org/wiki/Frontera_entre_Andorra_et_la_France

9 GASCÓN, C. (2011) "Un riu de tots colors." Revista *Cadi-Pedraforca*, vol. 10, pg. 74-76.

10 <http://www.laseu.org/viu/medi-ambient/medi-natural>

11 <http://www.laseu.org/viu/medi-ambient/medi-natural>

12 PERUGA, J. (2011) "La concessió per dur aigua del Valira a Barcelona". *Ex-libris*, Casa Bauró, vol. 14.

13 <http://www.3cat24.cat/noticia/101737/altres/Lestacio-desqui-Pas-de-la-Casa-sampla-cap-a-Franca-amb-la-connexio-dun-nou-telecadira>; <http://www.portepuymorens.com/saison0910.htm#558707627>;
<http://www.nevasport.com/malalts/art/8336/Ad%C3%A9u-final-a-Porte-des-Neiges/>